

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

Духът прави силата

**ОБЩОИКОНОМИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ”**

Емилия Иванова Вачева

**СТОПАНСКО РАЗВИТИЕ НА СВИЩОВСКАТА ОБЩИНА
(1878-1912 г.)**

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна
степен „доктор”

Научен ръководител: доц. д-р Лиляна Велева

СОФИЯ
2024 г.

Дисертационният труд е в обем от 447 страници и се състои от предговор, изложение в четири глави, заключение и справка за справка за използваните архивни документи, публикувани документални източници, периодичен печат и списък на използваната литература. В основния текст са включени таблици и приложения.

Дисертационният труд е обсъден и одобрен от катедра „Политическа икономика” при Университета за национално и световно стопанство – гр. София на 3.06.2024 г. и е насочен за защита пред научно жури.

Авторът на дисертационния труд е задочен докторант към катедра „Политическа икономика” при Общикономическия факултет на УНСС.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 26 септември 2024 г. от 13 ч. в зала 2032-А на Университета за национално и световно стопанство – гр. София на открито заседание на научното жури.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в сектор „Научни съвети и конкурси” и на интернет страницата на УНСС – www.unwe.bg.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и изследователски контекст

През последните десетилетия краеведческите исторически изследвания, в хронологическите граници на новото време, са предмет на траен научен интерес. На разнообразен кръг от теми са посветени редица публикации, в които се засягат различни аспекти от политическия, стопанския и социално-културния живот в отделни градове и региони на страната. Сред тях има исторически съчинения, засягащи Свищов и прилежащата територия, в които въпросите за местния стопански и социален живот, в периода след Освобождението до 1912 г., са разгледани частично в контекста на други теми. В тази връзка са основанията на автора за избора на настоящата дисертационна тема - все още липсващата цялостна и относително завършена научна история на Свищов и на Свищовската градска община. За разлика от другите дунавски градове, за град Свищов има най-малко публикации за неговото икономическо развитие след Освобождението. С настоящия дисертационен труд, посветен на стопанското развитие на Свищовската община (1878-1912 г.) ще се разкрият местните специфики в стопанското и социално развитие, което ще обогати националната и регионалната историческа книжнина.

Актуалността на темата трябва да се търси и в друг аспект. След промените от 1989 г. в историческата наука се поставят на дискуссионно обсъждане редица въпроси, които подлежат на обективно изясняване и преосмисляне. В настоящия дисертационен труд са проучени и анализирани десетки нови документални свидетелства за индивидуалната и обществената стопанска дейност в Свищов и региона, в някои отношения твърде подробно и с детайли. Това би подпомогнало и допълнило някои от съвременните изследователски интерпретации за същността и характера на икономическите и социално-обществени преобразования, настъпили в началния етап на капитализма в страната.

Обект и предмет на изследването

Основният обект е икономическото развитие на Свищов, с неговата общинска местна власт, която със своите функции и практика има пряко отношение към това развитие. Именно на тази основа, в определени важни аспекти се разглежда стопанството на цялата Свищовска околия. Така става възможно по-пълното възпроизвеждане и историческата реконструкция на общата картината за състоянието и перспективите в икономическото развитие на целия район, през изследвания период.

Предметът на изследването представлява стопанското и обществено развитие в придунавските административно-териториални граници - с център град Свищов. Основният тематичен кръг е свързан с отраслите на селскостопанското производство, занаятчийството, търговията, финансите, чиито силни и здрави корени са от възрожденската епоха, като след Освобождението те претърпяват своето развитие, но вече при новите условия. До навечерието на войните (1912-1918) Свищов и околията преминават по пътя на свободно капиталистическо развитие, като преживяват съпътстващите ги трансформации на обществено-икономическите процеси.

2. Цели и задачи

Основната цел на настоящия труд е да се направи възможно най-пълна реконструкция за общата картина на стопанското развитие на Свищов и региона, близка до тогавашната историческа реалност (1878-1912 г.). Да се определи тяхното място и роля в хода на общите процеси и тенденции в България, които трасират пътя на капиталистическата промяна.

Задачите, които спомагат да се постигне тази цел, са следните:

- ✓ да се проследи и анализира състоянието и развитието на отделните стопански отрасли – селско стопанство, занаяти, индустрия, търговия и финанси в Свищов и региона при специфичните местни условия;
- ✓ на основата на съществуващи и нови документи да се представят фирмите на свищовските предприемачи и търговци - по линия на приемственост, с техния биографичен профил, като второ поколение, извършило прехода от възрожденските вкусове и методи към новите европейски образци;
- ✓ проучване на регионалната демография (градско и селско население, верско-етнически общности, по групи на заетост и пр.) в по-широкия контекст за определяне на състоянието и перспективите за стопанска дейност;
- ✓ да се анализират по-съществените стопански и социални промени, настъпили под влияние на многообразни фактори от национално и местно естество; на този фон да се посочат ключови проблеми за цялата българска икономика след Освобождението, в частност за Свищовския регион – капиталов недостиг, промени на пазара, отразяващи се на процеса на преквалификация на производителите, екстензивен характер на селското стопанство и др.;

- ✓ да се акцентира върху важни аспекти от структурата и дейността на Свищовската община в рамките на местното самоуправление и за развитието на крайдунавския регион, а също в стопанския живот на България;
- ✓ да се изведе аргументирано и да се подчертае оценъчно, че Свищов и региона са интегрирана част от националното стопанство, което остава трайна и непроменлива черта през целия период, главно поради географското си предимство да е пристанищен град на Дунав и в близост до основни търговски зони;
- ✓ да се коментират отношенията между местните административни структури и централната власт в контекста на стопанската и социалната политика на българските правителства през разглеждания период.

3. Хронологически граници

В дисертационния труд са обхванати първите три десетилетия след Освобождението на България през 1878 г. и до навечерието на войните (1912-1918г.). Тези граници са съобразени и отговарят на утвърдената вътрешна периодизация за историята на Третата българска държава. В настоящия случай долната граница е изместена, чрез връщане към епохата на Възраждането с включването на първата глава. Този избор за структурата на труда, с разширена хронологическата рамка, е направен от автора целенасочено. Смятаме, че така може да се постигне пълноценен сравнителен преглед и анализ на стопанското и обществено развитие на Свищов и региона, като се проследят в историческа и вътрешно логическа последователност основните процеси, важните събития и богатата фактология.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Структура

В общия обем от 447 стр. на дисертационния труд се съдържат: 1924 цитирания под линия, използвани са 118 източника (български и чужди), представени са 14 таблици, 2 приложения (с документален характер), чрез които се визуализират основните данни, посочени в дисертацията и се аргументира научната теза на автора.

Изборът на структура за настоящия дисертационен труд е съобразен главно със събрания и проучен документален материал, на чиято основа са обособени отделните части, както хронологически, така и съдържателно. На второ място по важност са поставените целите и задачите на

изследването. Дисертационният труд се състои от предговор, четири глави, заключение, приложения и библиография.

2. Източници

Дисертацията е разработена въз основа на разнообразен по произход и характер изворов материал. Проучени са документи от Българския исторически архив при Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ – БИА), Регионален държавен архив – В. Търново – архива на Свищовско градско управление (фонд 661 К), Окръжен съд – гр. Свищов (фонд 928 К) в който се причисляват Търговския дружествен регистър и Търговския едноличен регистър.

За пълното изясняване на проблема се използват редица архивни материали и непубликувани ръкописи, съхранявани в Исторически музей в Свищов, читалищна библиотека „Е. и К. Д. Аврамови“, както и спомени и мемоари на някои от съвременниците от този период. Привличат се сведения и от периодичния печат – централен и местен. Анализират се сведения от служебни издания на сборници, алманаси, изложения, доклади, рапорти, годишници, правилници, публикувани през различните години от национални и местни организации и институции, стенографски дневници на Народното събрание.

3. Съдържание на дисертационния труд

Съдържанието на труда е в съответствие с изпълнението на поставените изследователски цели и задачи, представено е в следната последователност:

ПРЕДГОВОР

ГЛАВА ПЪРВА: СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА СВИЩОВ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

1. 1. Демографско развитие на град Свищов и неговата околия
1. 2. Развитие на селското стопанство и занаятите в Свищов през XVIII и до 70-те години на XIX в.
1. 3. Свищов – търговско средище
1. 4. Свищовската църковна градска община – изграждане и инициативи

ГЛАВА ВТОРА: СТОПАНСКОТО РАЗВИТИЕ НА СВИЦОВСКАТА ОБЩИНА СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО 1912 г.

2. 1. Установяване на общинско управление в Свищов (1877-1879 г.)
2. 2. Демографски промени в Свищовската община
2. 3. Аграрни трансформации в Свищовската община – до 80-те години на XIX в.
2. 4. Структура на поземлената собственост – през последното десетилетие на XIX и първото десетилетие на XX в.
2. 5. Развитие на селското стопанство
 2. 5. 1. Земеделие
 2. 5. 2 Животновъдство
2. 6. Развитие на занаятчийството в Свищов и региона
2. 7. Промислено производство – състояние и перспективи

ГЛАВА ТРЕТА: РАЗВИТИЕ НА ТЪРГОВИЯТА В СВИЦОВ ПРЕЗ ПЕРИОДА 1878-1912 г.

3. 1. Подем на търговията от Освобождението до края на XIX в.
3. 2. Търговията в Свищов от края на XIX в. до Балканските войни
 3. 2.1. Отражението на икономическата криза 1897-1902 г. върху търговския живот в града
 3. 2.2. Развитие на търговията в Свищов в началото на XX в.
3. 3. Свищовските търговски фирми през периода 1878 – 1912 г.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА: СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА БАНКОВО-КРЕДИТНОТО ДЕЛО И ТРАНСПОРТА В СВИЦОВ И ОКОЛИЯТА ПРЕЗ ПЕРИОДА 1878-1912 г.

4. 1. Банки и кредитни институти
4. 2. Транспортната инфраструктура в Свищов и региона

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ

ПРЕДГОВОР

В предговора се разкрива значимостта и актуалността на избрания проблем за българската историография. Дефинира се основната цел и задачите на дисертационното изследване. Прави се преглед на съществуващата литература по въпроса за историческото развитие на Свищовската община.

Първата глава е озаглавена „Социално-икономическо развитие на Свищов през Възраждането“ и се състои от четири параграфа.

1. 1. Демографско развитие на град Свищов и неговата околия

В първия параграф са разгледани въпроси, на базата на исторически сведения и съществуващите научни изследвания, за демографския и социален облик на Свищов и околията. Те показват, че независимо от катаклизмите и разрушения, предизвикани от върлуването на кърджалиите и руско-турските войни от 1806-1812 г., 1828-1829 г. и 1853-1856 г., българското население постепенно се увеличава. Активните търговско-стопански връзки на Свищов с неговия хинтерланд стимулират заселването на много българи от прибалканските райони – Търновско, Габровско, Ловешко.

Според наличните сведения се обосновава оценката, че в Свищов християнското население преобладава спрямо мюсюлманското. Тази тенденция се отнася за цялата Свищовска каза. От общо 22 942 д. – християните наброяват 14 854 д., а мюсюлманите 8 088 души. Съотношението на християни спрямо мюсюлмани е 35,25% : 64,74%. Въз основа на съществуващите данни се констатира, че в град Свищов преобладава мъжката част от жителите. От общо 11 915 население, мъжете са 6 063 д., а жените 5 852 д. Тази тенденция е валидна и за останалите крайдунавски града. Най-голяма сред свищовските жители е групата на активното стопанско население, следвана от подрастващите жители, а най-малобройна е групата на хората над 50 години.

В изследването се обобщава, че в занаятчийското производство са заети – 48,8%, в търговията 16,9%, в земеделието – 19,9%, служещите са – 1,5%, а общи работници -12,9%. Тези данни показват, че един голям дял от градското население се занимава със земеделие. Тази констатация остава валидна и през следващите десетилетия.

Приведените сведения в дисертацията разкриват добри демографски данни за преобладаващо младо население, което участва активно в стопанската дейност на града и задоволителен брой подрастващо поколение. Информацията за етническия състав показва, че сред

населението в Свищов преобладава българският елемент, но има компактно турско население и известен брой власи и цигани. Тази характеристика оказва влияние върху хода на аграрните промени, настъпили в следосвобожденския период.

1. 2. Развитие на селското стопанство и занаятите в Свищов през XVIII и до 70-те години на XIX в.

В този параграф се разглежда един от най-важните отрасли в икономическия живот на Свищовската околия. Предпоставка за неговото развитие са изгодното географско положение и благоприятните почвено-климатични условия за отглеждането на различни селскостопански култури. Този факт се потвърждава и от пътешествениците, преминали през различни периоди през града. Наличието на добри условия обуславят първото място на занимаващите се със земеделие жители в професионалната структура на града. Според новооткрити османски регистри, влезли в научно обръщение в скоро време, жителите, които се занимават с търговия в Свищов се нареждат на второ място след земеделците. На трето място е групата, в която влизат заетите в транспорта, а четвърто място заемат производителите на текстил, дрехи и обувки. След това се нареждат занимаващите се с дървообработване, следвани от наемните работници и групата на металообработването .

От наличните сведения се вижда, че най-голям дял от обработваемата земя заемат традиционните зърнени култури - пшеница, царевича, ечемик, ръж, овес, просо. Те осигуряват прехраната на населението и фураж за домашните животни .

Освен за прехрана зърнените храни са предназначени и за издължаване на данъците към държавата. От наличните османски описи за XVIII в. се вижда, че от общото количество принудително изкупуване на зърнени храни от градовете в Дунавската равнина, най-голямо количество е взето от Свищов. Те са с добро качество и в повечето случаи се продават на добра цена. В историческите сведения не са отразени опити да се подобри производството чрез прилагане на нови оръдия на труда, семена и др. Може да се предположи, че обработването на земята продължава с примитивна техника.

Отколешен поминък на свищовското население е лозарството. Отглеждането на грозде и производството на вино и ракия е с пазарна насоченост. Засетите площи до Освобождението са 28 хиляди декара.

В параграфа е отделено място и на друг важен отрасъл, който има важно значение за икономическото развитие на Свищов - скотовъдството. Според наличните сведения то е най-важният поминък на населението. Когато той се развива добре, тогава градът преживява разцвет. Значението на скотовъдството намалява с идването на черкезите, които отнемат много от пасбищата. Въпреки наличието на проблеми, налице остават фактори,

които стимулират този сектор. Те са свързани с процесите на нарастване на градското население, развитието на занаятите и манифактурната промишленост, както и с въвеждането на редовна турска армия (1826 г.). През втората половина на XIX в. в Свищовско и Никополско има 40 совати, в които се угодва едър добитък. Свищовската община притежава 9 совати, които се отдават чрез търг на търговците. Когато тези стопанства се оказват недостатъчни, за да задоволят нуждите на търговците на добитък, се прибегва до закупуване на совати и от Никополска община.

В соватите на Свищовската община се угодват 30-40 стада говеда и друг добитък, докарван от Северна България, Радомирско, Софийско и от други места. Богат търговец на добитък в района е Генко Анев, който притежава около 30 совата. Съществуват сведения, че в тях той отглежда по 80-100 глави добитък. Други притежатели на такъв тип стопанства са свищовските търговци Петър Белов и Филип Маринов. Една част от отглеждания добитък в района се откарва жив за продажба в Цариград, а друга част се коли и преработва в двете общински салхани (кланици).

В района на Свищов се развива и овцевъдството. То също е с търговска насоченост. Продуктите му са суровинна база за развитието на някои занаяти не само в града, но и по цялата българска територия. В документите се открива сведение, че добиваната вълна е с много добро качество и е предпочитана от османските власти за нуждите на занаятчийското и протоиндустриалното производство в империята.

Развива се също така пчеларството и риболовът. За видовете домашни животни, които се отглеждат, може да съдим освен от сведенията на чуждите пътешественици и от запазените документи за налагане на извънредни данъци на свищовското население.

Успоредно с развитието на селското стопанство в Свищов и околията се разраства занаятчийството. Стимулиращи фактори за това са високата продуктивност на земеделието и животновъдството и нарасналите потребности на населението. В града се развиват абаджийството, табаклъкът, памукчийския занаят, басмаджийството и др. С промяната на ориенталския вкус и с навлизането на европейския начин на обличане в Свищов се появяват и нови занаяти. През 50-те години на XIX в. майстори-шивачите започват да изработват дрехи по европейски модел. Те се наричали френктерзии, панталонджии или немски терзии майстори-шивачи. Съществуват занаяти, които задоволяват нуждите на местния пазар. В тази насока се развива дърводелството, гемиджийския еснаф, сапунджийството, обущарството и железарството, което е представено от производството на брадви, топори, балтии, тесли и сатъри от самоковско желязо.

Смята се, че още в началото на XIX в. всички свищовски занаятчии са организирани в еснафски организации. Начело на еснафите стои

първомайстор (уста баши), който урежда общите въпроси на еснафите с помощта на съдебно-административен съвет.

В града се развиват също производството на растително масло и мелничарството. През 1831 г. се открива предприятие за добив на слънчогледово олио. Съдейки от салнамента на Дунавския вилает за периода от 1868 до 1875 г. броят на водениците е 22. Първата парна мелница е построена през 1860 г. Постепенно и мелничарското производство придобива манифактурен характер. Митническата политика на турското правителство обаче не съдейства за развитието на местната промишленост. Това се отразява и върху парната мелница в Свищов.

Във в. „Дунав“ от 1875 г. се съобщава, че в града е създадено акционерно дружество, което притежава тютюнева фабрика. Първият директор на фабриката е Ив. Параскевич, който по-късно е заменен от Ст. Ломлиев. Не се посочва за броя на акционерите и притежавания от дружеството капитал. Други сведения за това акционерно дружество засега не са налични, поради което не може да се посочи какви резултати постига и до кога съществува.

Съществуват данни, че в района на Свищов се добива селитра. Със заповед до силистренския валия от 1826 г. се изискват големи количества селитра от Русенско, Свищовско и Сливенско за изготвяне на черен барут в барутхането в Азатлу.

Други по-големи предприятия в Свищов преди Освобождението, в които си проправят път новите икономически отношения, са 1 спиртна фабрика, 1 акционерно рибарско дружество, 3 големи соватчийски фирми. Така натрупаният от свищовските търговци капитал, макар и отчасти, се влага в материалното производство и води до качествен напредък в неговото развитие.

Въз основа на съществуващите сведения се заключава, че основните земеделски култури в Свищовско са зърнените. Те са с добро качество и се продават на добра цена. Количествата са достатъчни, за да се осигури прехраната на населението и да се издължат данъците. Излишъкът се реализира на външните пазари. Печалбата за производителя често зависи от международните цени и от природните условия. Лозарството продължава да е един от важните поминъци на свищовското население. Налице са добри условия за развитие на традиционните занаятите в града, като същевременно се заражда и ново производство.

1. 3. Свищов – търговско средище

В края на XVIII в. и в началото на XIX в. град Свищов се превръща в значително търговско селище в придунавската част на империята. За това спомага благоприятното му географско положение. Той е разположен на най-южния завой на Долни Дунав и е център на богата и плодородна долина, даваща добри реколти. Градът става притегателен пункт на

занаятчийската продукция на развитите занаятчийски центрове от северната и южната част на Стара планина. Тук те намират възможност да пласират увеличаващата се занаятчийска стока и същевременно да се снабдяват с така необходимите им колониални стоки и суровини. Чрез проходите Хаинбоаз (Проход на републиката), Шипченския и Арабаконашкия градът осъществява обмен с Тракия и Македония.

Интензивната размяна на стоки на пристанището налага построяването на скеля, а за опазването и съхраняването на стоките се изграждат дървени складове. Тук пристигат и се препращат стоките от Западна и Централна Европа към Турция и Гърция. Свищовските търговци се включват в посредническата търговска дейност. Съществуват данни, че към 1869 г. е имало 957 магазина и 720 склада (магазини).

Във връзка с активната посредническа търговия между европейските страни, Русия и различните провинции на Османската империя в Свищов развиват дейност много фирми и търговски къщи през възрожденската епоха. В историческата литература се посочва, че до Освобождението тук се създават 45 търговски фирми и действат 100 кантори, поддържани от приблизително 200-та търговски семейства. От крайдунавските градове в Свищов възникват най-много търговски къщи, свързани с Австрия (Австро-Унгария) и притежаващи клонове във Виена. Някои от най-големите и най-известни свищовски търговски фирми са тези на Цвятко Радославов, Димитър и Григор Начович, Генко и Димитър Аневи, братя Ковачеви, Алеко и Иваница х. Константинови, Ал. Шишманов, братята Димитър, Петър и Алеко Кръстич, братя Попович, братя Бешкови, Яни Станчев (Иван Санчооглу), Борис Ненович, Атанас Каракашев и др. За улеснение на тяхната търговска дейност спомага фактът, че някои членове на семейството се заселват от по-близки или по-далечни градове в съседните страни и поддържат редовни връзки с родното място.

Свищовските търговски къщи осъществяват интензивен обмен с много европейски градове - Зимнич, Браила, Букурещ, Галац, Александрия, Брашов, Виена, Будапеща, Одеса, с някои италиански градове. Те са в редовна кореспонденция с търговските къщи на Братя Евл. и Хр. Георгиеви (Букурещ и Галац), Кушович&Куцумано, Армино Кон и П. Живкович в Пеща, Н. Хр. Палаузов и В. Рашеев в Одеса, Хр. П. Тъпчилещов и Станчо Арнаудов & син в Цариград. Те са в делови отношения и с много градове във вътрешността на българските земи, преди всичко с Габрово, Търново, Ловеч, София, Сливен, Сопот, Пловдив и др. Оживени стопански връзките имат свищовските търговци с югозападните български земи – Велес, Охрид, Щип, Прилеп, Мелник, Разлог, Петрич и др. Най – многобройни са търговците от Велес, които дават и името на квартала в който са отседат – „Велешана“. В тази търговия те имат посредническа роля, като приемат стоки от вътрешността, които препращат към Влашко, Средна Европа или Русия, и

приемат и транспортират предназначенията за вътрешните селища стоки от Виена, Лайпциг, Брашов, от румънските и руските градове.

В края на параграфа се анализират различни фактори и предпоставки, които изиграват положителна роля при оформянето на свищовските търговци като успешни предприемачи. Освен географското положение, социално-икономическото и културното развитие на населеното място, в което те израстват и се развиват, също така и семейно-родовата среда и образованието. Малко са свищовските търговци, които получават високо образование. Такова имат братята Димитър, Петър и А. Кръстич и синовете на търговеца Емануил Шишманов – Александър, Димитър, Петраки и Срацимир, Мирон Бешков, Димитър Г. Анев и др. Останалите се учат от натрупания опит, от своите бащи или от търговците, при които чиракуват. От голямо значение са и личните качества на търговците – адаптивност, усет към новаторството, склонност за поемане на риск и пр. Благодарение на тях по-голяма част от търговците натрупват значителен капитал и стават едни от най-големите благодетели в града. С техни средства се отварят училища, основават се читалището, благотворителни дружества, строят се църкви и пр. Всички това допринасят за общественото и културно-просветно развитие на града.

В параграфа се отделя внимание и на затрудненията, пред които се изправят възрожденските предприемачи в своята дейност. Често пъти те ги принуждават да търсят пътища за развитие на своите бизнес практики. Миграционен тласък на търговците дават Руско-турската война 1806-1812 г. и особено пожарите от лятото на 1853 г. и 1870 г. Някои от тях се установяват за постоянно, или за кратко време в Дунавските княжество. Най-голямо е тяхното присъствие в градовете Александрия, Браила, Турно Магуреле, Букурещ, Галац, Гюргево и Зимнич. Така например бащата на Димитър х. Василев – х. Васил Станкович се принуждава през 1810 г. да напусне града и да се установи в Букурещ, а Димитър Караначев след пожара от 1870 г. се заселва в Турно Магуреле. Тук той отваря бакалия и с финансовата помощ на Евлоги Георгиев успява да се справи с фалита си и след Освобождението отново се връща в Свищов и възстановява търговията си със совати. Други търговци намират убежище в Истанбул – Николаки Станчов паша и Стефан Атанасов, а трети поемат към градовете от Централна Европа. Така например във Виена работят Антон Киряков, Дука Ненович, Димитър Г. Анев, а в Пеща се установяват търговци от фамилията Ненович .

Заклучва се, че стопанското развитие на град Свищов, оживената посредническа търговска дейност и активното градско население допринасят за просперитета на града. Променя се архитектурата му.

1. 4. Свищовската църковна градска община – изграждане и инициативи

Четвъртият параграф е посветен на Свищовската църковна община, на нейното конструиране и дейността, която провежда за просветното и духовното израстване местното население.

Специално внимание авторът отделя на организационното изграждане и развитие Свищовската община през XIX в. Констатира се, че този процес следва общия модел на развитие на всички общини, утвърдени в рамките на османската система. В историческата литература преобладава мнението, че развитието на българските общини през периода на Възраждането преминават през три основни етапа. Първият етап се включва в класическия османски общински модел и продължава до средата на 30-те години на XIX в. Вторият период обхваща 30-те години и продължава до средата на 60-те години на XIX в., а Вилаетската реформа от края на 60-те години поставя началото на третия етап, който завършва с Руско-турската освободителна война.

Въз основа на наличните архивни документи се разкрива разностранната дейност на общината през този период – разпределянето и събирането на данъците от жителите на общината и тяхното навременно предаване на османските власти, оказване на подкрепа на местното население, изразяващо се в изпращане на многобройни колективни оплаквания и молби за намаляване на задълженията им до висшите османски власти срещу данъчното бреме, съдействие на османската власт при извършване на пътното строителство и градското преустройство, пътната повинност, активното ѝ участие през целия период на църковно-националните борби.

Една от постоянните грижи на Свищовската църковна градска община е за развитието на учебното и просветното дело в града, която се разглежда в настоящия параграф на главата. Достига се до извода, че благодарение на значителната дейност на общината в тази насока град Свищов се превръща във важен културно-просветен център в периода на Възраждането.

Втората глава Стопанско развитие на Свищовската община след Освобождението до 1912 г. и съдържа седем параграфа

2. 1. Установяване на общинско управление в Свищов (1877-1879 г.)

В първия параграф се разглежда въпросът за установяване на общинското управление в Свищов (1877-1879 г.). Това е периода на Временната руска окупация, когато организационното изграждане и дейността на Свищовската община следва общия ход на развитие на българските общини като институции, очертани от законодателството на руските власти.

За първи кмет на освободения град е назначен Димитър Генков Анев (незив. – 1899 г.). Не са известни имената на всички членовете на първия градски съвет. Сигурни сведения сочат, че сред съветниците са Яни Д. Станчев, Пени Райков, Николай И. Божинов. Първите двама са членове на общината и преди Освобождението. Длъжността окръжен началник е поверена на подполковник Михайлов, за полицмейстор е определен майор Подгурски, а за секретар на Окръжния съвет Петър Ангелов (1829-1886 г.). Председател на Окръжния управителен съвет за кратко време става Иконом поп Христо. Управлението на губернията се поема от Найден Геров. От назначените губернатори в освободените територии само той е българин. Към новите си задължения Н. Геров пристъпва отговорно и с мисли да служи на отечеството, въпреки съзнанието, че му предстои много работа, при това не лека. На тази длъжност той остава до 10 декември 1877 г., когато предава управлението на генерал-майор В. Золотарев и заминава за Букурещ. Вицегубернатор става видният свищовлия Драган Цанков и остава на тази длъжност до септември 1877 г., когато е преместен да заема същия пост в Търново на мястото на Марко Балабанов, който пък заема овакантеното място в Свищов.

Въз основа на богат архивен материал авторът разкрива дейността на Свищовския градски съвет. В периода от август 1877 г. до подписването на Берлинския договор на 1 юли 1878 г. тя се развива под всеотрядния контрол и подчиненост на руските управляващи органи. Те одобряват само тези решения на съвета, които съвпадат с тяхната политика и тези, които не противоречат на установените нормативни разпоредби. В хода на съвместната работа свищовските управници проявяват усърдие и настойчивост и решават някои от възникналите проблеми. Осъществява се охрана на помещенията, в които се съхранява храната и контрол при разпродажбата ѝ. Следи се да се спазва финансова отчетност и така се предотвратяват злоупотребите с имуществото. Част от тези храни отиват за осигуряване на необходимите провизии за армията, а приходите от продажбата на други количества постъпват като приход на града.

В параграфа се изяснява една от неотложните задачи на общината, която е овладяване на стихийния характер на разграбване на турското движимо и недвижимо имущество. Възползвайки се от напускането на турското население, живеещо в града и околията, местните българи заграбват и унищожават част от неговата собственост. В настъпилите дни на анархия след оттеглянето на руските войски новосъздадената градска управа поема задължението да опази реда и спокойствието в общината. В тази си дейност тя е напътствана и контролирана от руските власти.

Свободните домове, които не са разрушени и са годни за живеене, градските власти предоставят за квартири на руската армия, на лекарите и обслужващия персонал, а също и на военновременни болници за настаняване на болни и ранени, бежанци, за военни складове, и пр.

Маазите (складове) се заемат от Полевото интендантство за съхраняване на продоволствените храни.

В параграфа се проследяват предприетите от Свищовската градска власт необходимите мерки за осигуряване на възможности българите да ползват изоставеното турско недвижимо имущество. По този начин тя се опитва да овладее стихийността в действията на гражданите и да ѝ предаде организиран характер. Желаещите да ползват изоставена турска собственост се обръщат с молба за това до градският съвет. Срещу ползването му те се задължават да платят определена сума. За кратко време под наем се дават хамбари, складове, воденици, мелници, дюгени (магазини), хлебопекарна, кафенета, работилници, кланици, и пр. останали имоти от избягалото население.

Стремежът на свищовци да придобият турски недвижим имот показва, че от една страна турското население до Освобождението присъства активно в стопанския живот на града, и от друга, че свищовските граждани изразяват готовност да продължат тяхната дейност и разполагат с достатъчно парични средства за това.

След подписването на Берлинския договор на 1 юли 1878 г. Свищовската губерния престава да съществува. Целият Свищовски окръг се включва към Русенската губерния. Градският съвет преминава под ръководството на Русенския губернатор ген. майор П. К. Акимов и вицегубернатора М. Балабанов. Съгласно Временното положение за градските съвет от 19 септември 1878 г. в града се учредява градски (общински) съвет.

През заключителния етап на Временната руска окупация се разширяват елементите на самоуправление в общинското управление, като контрола върху общинската дейност се поделя между централните управляващи органи и по-висшестоящи колективни самоуправителни тела.

В края на параграфа се прави обобщението, че в периода на Временната руска окупация местните градски власти придобиват богат административен и управленски опит. От руските власти те се научават да водят финансови документи, да използват подходящ стил за написването на служебни писма, да спазват строга подчиненост на установените законни разпоредби. В дейността си местните градски управници се водят от идеята да подобрят благосъстоянието на населението и развитието на града. Местните управници подхождат толерантно към мюсюлманското население. Спазвайки руските разпоредби, те не допускат да ескалира напрежение между българските жители на града и завръщащите се турци.

2. 2. Демографски промени в Свищовската община

Във втория параграф се анализират настъпилите демографски промени в Свищовската община, които се отразяват върху икономическото

развитие на града и околията, акцентира се върху промяната в съотношението между етносите, между половете, активното и неактивното население в града, грамотността и пр.

Наличните сведения показват, че в града продължава да доминира българският етнос. Тази тенденция се отнася и за цялата Свищовска околия. През 1880 г. броят на турците тук е 7 626 д. (18,20%), а през 1910 г. те възлизат на 6 372 д. (9,78 %). Това положение се запазва до периода на войните, като увеличаването на българския елемент е значително по-голямо в сравнение с турския. Причините се търсят в няколко насоки. След масовото изселване на мюсюлманско население след освобождаването на града (юни 1877 г.) тяхното преселване продължава през следващите 30 години, макар и в незначителни размери. За тях се съди от Изложенията на окръжните управители. През 1889 г. от Свищовския окръг се изселват 21 мюсюлмански семейства с обща численост от 86 души, като от град Свищов са само 5 семейства, състоящи се от 19 души. През 1891 г. от Свищов се изселват 17 мюсюлмански семейства от 69 души, а от Никопол – само 2 семейства от 6 членове. През 1898 г. от Никополската околия се изселват 58 души, а от Свищов – 39 души. От друга страна, анализът на статистическите данни от преброяванията абсолютни стойности се увеличава за 23 години с 51,5%, а на турския етнос в страната констатира, че за периода от 1887 до 1910 г. българският етнос има прираст от 81,23%, а турският – 1,17%. Това показва, че броят на българите в намалява с 16,9%. За 30-годишния период от 1880 до 1910 г. намалението на турската народност е с 28,3%. Тенденцията към по-ниска раждаемост на мюсюлманското население и перманентната миграция, характерна за крайдунавските градове, обяснява ниския процент на този етнос в Свищовския окръг

По-малките етнически групи, които живеят в града, са евреи, арменци, банатски българи, цинцари и цигани. Прави впечатление, че заселването на евреи в града започва през 80-те години на XIX в. и постепенно се увеличава.

Причините за заселването им се търсят в стопанското развитие на града през този период и добрите възможности за търговия в района. С утихването на търговското значение на града в края на XIX в. се вижда, че броят на евреите намаля.

От данните на преброяването авторът очертава грамотността на жителите на град Свищов. През 1887 г. процентът на грамотното население е 31,21%, с което надхвърля средните стойности от 28,8 % на грамотно население в страната. В края на разглеждания период той е 50,48%, но не успява да надмине средния за страната – 63%. Това може да се обясни с факта, че все още има компактна маса мюсюлманско население в града .

По отношение на занятията на населението данните от преброяванията през различните години показват, че мъжете са основната

част от самостоятелно упражняващите занятие, от помощния персонал и служащите и от изкарващите прехраната си с наемен труд. Жените заемат значителен дял в категорията неактивно население. Това обстоятелство е валидно и за жителите на град Свищов. Тук съотношението между активно и неактивно население през 1910 г. е 41,65% към 58,35%. Средните показатели за страната през 1910 г. са 52,5% активно население и 47,5% неактивно.

Съотношението между самостоятелно упражняващите занятие, помощниците, служащите и работниците спрямо активното население за 1910 г. в Свищов е 27,%, 16,66% и 56,07%. Първата група разкрива по-скоро прослойката на дребните собственици – занаятчии, дребни търговци и дребни владелци на поземлени градски имоти. Към втората група могат да се отнесат военнослужещите от местния гарнизон, а към третата – заетите в занаятчийското производство и в обслужващата сфера .

През 1910 г. разпределението на главните категории на активното население в град Свищов е следното: процентите на занимаващите се със земеделие и животновъдство, лов и риболов - 21,46%, и индустрия и занаяти - 21,12%, са почти изравнени. След това се нареждат заетите в обществените служби - граждански и военни (14,26%) и след тях са практикуващите търговия и ангажираните с банкова и кредитна дейност заетите в търговията, банките и кредита (13,78%). Заетото население в домакинството и като домашна прислуга, подобно и в останалите дунавски градове е незначително – 9,07%. Изложените количествени показатели представят Свищов като град с традиционен аграрно-занаятчийски облик. Тези данни обаче не дават цялата картина. Независимо от относително ниския процентен дял на търговското съсловие, авторът изказва мнението, че именно то играе главната роля в градското стопанство, и неговата дейност позволява в национален план Свищов да се причисли към групата на търговските градове с важни позиции във вносно-износната търговия по река Дунав. Утвърдило се през Възраждането, в следосвобожденски години то се затвърждава като доминираща сила и дава облика на града.

Анализът на наличните данни позволява на автора да се направи заключението, че град Свищов има добри демографски показатели. Обобщаващите данни от преброяванията на населението в страната показват благоприятна възрастова структура на жителите на града, която е в работоспособна възраст, което предполага активното им включване в стопанския живот. Друга важна характеристика е, че за разлика от други населени места, в свищовската община не се наблюдават масови миграции от селата в града, което показва, че населението намира препитание в селскостопанския сектор.

2. 3. Аграрни трансформации в Свищовската община – до 80-те години на XIX в.

В третия параграф се очертават най-характерните проявления и форми на аграрния въпрос, възникнал след освобождението в околията. Прави се съпоставка с други райони на страната. На база на архивните документи авторът проследява и проблема с решаването на бежанския проблем в общината.

Специално внимание е отделено на разкриване на дейността на общината, относно устройването на възвърналите в града турци, избягалите по време на военните действия. Те предявяват претенции към градската управа да им се върнат недвижимите имуществата и да бъдат въдворени в домовете им. Първоначално местните власти не са наясно как трябва да се процедира при такива претенции. До този момент те не са имали конкретни указания и затова на първо време на ищците се отговаря, че е необходимо да си намерят свидетели, за да си възвърнат движимото имущество. Въдворяването им се оказва сериозен проблем за местната градска власт, защото част от домовете на избягалото население са унищожени по време на безредиците след оттеглянето на руските войски от града, някои от тях в момента се обитават от българските бежанци или се използват за квартири за военните части и медицинските служби в града. Стопанските постройки, търговски обекти и земеделски имоти са дадени под аренда.

В тази част на изложението е разгледана дейността на комисиите, натоварени със задачата да въдворят възвърналите се в града по време на военните действия турци. По предписание на Русенския губернатор в началото на месец август 1878 г. Свищовският градски съвет съставя „Привременна комисия по турските разправии“. Целта на тази комисия е да разглежда прошенията на възвръщащите се в града турски свищовски жители, които желаят да си възвърнат недвижимите имоти. Тя трябва да положи старание за настаняването на ония турци, чиито къщи са разрушени. На комисията се възлага задачата да поддържа подробен опис на пристигащите в града турски жители, като се отбелязва техния брой през месеца, както и пола и възрастта им. Задължава се да изготви списък на крайно бедните, на които в последствие ще се оказва помощ. За председател на комисията е назначен Цвятко Радославов, а за членове: Д. Дашов, Д. Стамов, Тома Цоков, Таки Димитров и Ат. Начов. За деловодител се определя Ив. Бръчков. Предвижда се тяхната дейност да се ръководи от пристигащите впоследствие инструкции от губернатора. В началото на месец септември 1878 г. на председателя на комисията се възлага задачата, с помощта на другите членове, да състави списък на пристигналите в града неблагоприятни турци, като се опишат и злоупотребите и злодеянията, които те са извършили преди да избягат. Тази комисия заседава до август 1879 г., когато се съставя втора „Комисия

за въдворяване на завърналите се турци в недвижимите им имущества". За нейни членове се определят Костаки Г. Аврамов, Цвятко Радославов и представители от турските жители Реджеб Х. Юмеров и Зюхди Хамамджиев. За секретар се назначава К. Божанов. Отбелязва се, че за член на комисията е избран отново Цв. Радославов, като се изказва предположението, че с този избор се търси приемственост и гаранция, че ще се изпълнят безпроблемно възложените задачи.

Анализът на архивните документи показва, че въдворяването на завърналите се в града турци става на няколко инстанции в период от няколко години. Някои от молбите на ищците са подадени през 1878 г., а влизат във владение на имотите си през 1882 г. Действията за въдворяване са едни и същи, документите, които се изискват са еднакви, сроковете за въдворяване са еднакви.

2. 4. Структура на поземлената собственост – през последното десетилетие на XIX и първото десетилетие на XX в.

В настоящия параграф въз основа на наличните статистически данни и богат архивен материал авторът проследява разпределението на поземлената собственост в Свищовската община през посочения период.

Според статистическите данни в Свищовската община най-голям дял имат притежанията до 5 дка. Това е напълно в съответствие със заключението на проф. Л. Беров за Северна България. Те заемат площ от 2 832, 8 дка. и са раздробени на 1 2043 парчета. Най-малко на брой са притежанията на стопанства от 300-400, 400-500, 500-1000 и от 1000-2000 дка. Прави впечатление, че няма стопанства с площ над 2 000 дка. В общината местните притежания доминират над перекедетните. Последните се срещат най-вече при дребните стопанства. Тази статистика показва, че в Свищовската община преобладават дребните стопанства, като по-голям процент те са собственост на местни жители. Съществуващите до момента данни сочат, че в периода от края на 80-те до края на 90-те години на XIX в. броят на чифлиците се увеличава от три на шест, което показва тенденция за концентрация на стопанствата. Собственик на един от най-добрите чифлици в околията, намиращ се в местността Кертика – между гара Ореш и село Драгомирово с няколко хиляди декара земя и мелница, е Киро Абаджиев. Направеното обобщение за общината не се отнася за цялата Свищовска околия. Като цяло в нея най-голям брой са притежанията от 100-150 дка. Те обхващат пространство от 148 281,7 дка. Общо местни притежания в околията са 8 756.

Авторът отбелязва, че направената констатацията за общината не се отнася за цялата Свищовска околия. Като цяло в нея най-голям брой са притежанията от 100-150 дка. Те обхващат пространство от 148 281,7 дка. Общо местни притежания в околията са 8 756 и стопанисват земя от 621 557, 4 дка, раздробена на 97 370 парчета. В околията липсват стопанства,

по-големи от 5 000 дка. Перекендетната собственост преобладава при стопанствата с размер до 5 дка. Освен посочените форми на частна собственост в общината има и обществена собственост. Свищовската община притежава 10 633 дка, разпределена в 14 парчета; държавата притежава 56 517,7 дка, разпределена в 6 парчета; манастирската собственост е 2 517, 2 дка, раздробена на 21 парчета .

Преобладаването на дребни земеделски стопанства, образувани в следствие на аграрните преобразования, забавят навлизането на капиталистическите отношения и модернизирването на селското стопанство в Свищовската община. Едрите земеделци са малко на брой, те не винаги обработват самостоятелно земите си, по-често ги отдават под аренда, собствеността е раздробена и това не спомага за създаването на модерни капиталистически стопанства.

Докато по-богатите стопани имат финансовата възможност да изкупуват земя, то една значителна част от населението няма средства и много често прибегва до заем от лихвари и кредитори-зеленичари. Все още до края на XIX в. в страната липсва добре функционираща банкова система, а местните земеделски каси разполагат с ограничени средства, които са крайно недостатъчни да покрият нуждите на стопаните в Свищовската околията. Най-засегнати са жителите в селата Драгомирово и Масларево. През 1891 г. Свищовският окръжен управител констатира, че почти всички недвижими имоти в с. Драгомирово, след като станат притежание на преселниците (българи от Банат), има опасност да преминат в ръцете на двама-трима търгувачи в селото зеленичари, ако не бъдат изплатени до следващата 1892 г. За да се избегне тази беда, той апелира Окръжният съвет да разисква проблема и да го постави за разглеждане пред Министерството на финансите за разглеждане. Той предлага да се изпрати предложение до Народното събрание да се промени чл. 7 от „Закона за населване на населените места в България“. Изменението трябва да предвижда 20 години, вместо 10 години, след което преселниците ще станат собственици на подарена от правителството земя. Според него, ако този срок се удължи, населението ще има време да се справи със задълженията си към кредиторите и да запази имотите си. Това предложение остава без последствие. Опасенията на управителя се сбъдват, защото в изложението си за състоянието на Свищовското окръжие през 1895 г. отбелязва, че половината имоти в село Драгомирово се намират вече в ръцете на няколко свищовски търговци.

Въз основа на богат изворов материал, в края на параграфа авторът заключава, че в следствие на аграрното движение, започнало с Руско-турската война, голяма част от свищовското население се оземлява и се превръща в независими стокотпроизводители. Едновременно с този процес на трансформация се променя и структурата на поземлената собственост.

2. 5. Развитие на селското стопанство

В петия параграф последователно се разкриват състоянието и тенденциите в развитието на най-важните отрасли в региона. Очертават се наличните постижения на всеки един от тях. Авторът прави оценка и сравнения за мястото на отделните отрасли в Свищовската община за икономическия принос в националната икономика. Направените анализи, оценки и изводи са въз основа на архивни документални източници, публикувани статистически данни, както и на съществуващите до сега изследвания по проблема.

Специално внимание е отделено на земеделието. Констатира се, че най-голям дял от обработваемите земи се засяват със зърнени култури - пшеница, царевица, ръж, капладжа (лимец), овес, просо. За тях в общината, както и цялата околия, има много добри условия. Продукцията от тези култури осигурява не само прехраната на населението и на добитъка. При продажбата на част от нея на търговци, които организират износа ѝ през Свищовското пристанище, тя осигурява добри приходи, особено при плодородни години.

От маслените и индустриалните растения се произвежда рапица, тютюн, коноп, смрадлика, памук и др. С най-бързи темпове се развива отглеждането на рапицата. Производството ѝ е печелившо и много от местните стопани бързо последват техния пример . Тази култура започва да се отглежда в Свищовската околия през 1881 г. в с. Драгомирово. Тя е привнесена от заселилите се в това село банатски българи. С всяка изминала година засетите площ се увеличават в почти всички население места в Свищовския окръг.

Лозарството и винопроизводството продължават да намират добри условия за развитие. Климатичните и почвените условия благоприятстват за отглеждането на лозята, узряването на гроздето и за производството на качествено вино. Свищовското вино се слави с добро си качество, то е леко и пивко. Известни винари в града са Ст. С. Бръчков, Ангел Гигов, Севасти Кънчева, Петър Качев. Алеко Д. Дашев, Андрей А. Анев, Алекси Петров, Ив. Станколов. Винените сортове, които се срещат са гъмза, мискет, димят и др. Отглеждат се и десертни сортове лозя, които през 80-те години на XIX в. имат важно стопанско значение за свищовските лозари, тъй като износът на продукцията от тях в румънските крайдунавски градове се оказва изключително доходоносно начинание. След появата на филоксерата през 90-те години на XIX в. и затварянето на пазара за вино и грозде за Румъния тази търговия секва.

Овощарството в Свищовската община не отбелязва тенденция към растеж. Преди Освобождението този поминък е значително развит. Съществуват градини с плодоносни дървета, чиито плодове са с добро

качество и се пласират на добри пазарни цени на румънските тържища. По време на Руско-турската освободителна война всички овощни градини са опустошени и оттогава не се вземат сериозни мерки за подновяването им. До края на изследвания период няма добре уредени овощни градини. Плодоносни дръвчета се засяват на нивите, ливадите и лозята на стопаните, много често те са в диво състояние и небрежно отглеждани. Най-разпространени в общината са: ябълки, круши, зарзали, сливи, череши, дюли и орехи.

Градинарството също не се развива на добро ниво в общината. Местното население твърде малко се занимава с този поминък. То засява в градините си зеленчуци, които са предимно за лична консумация. Отглеждат се лук, чесън, пипер, домати, картофи, зеле, боб, син патладжан, бамя, бакла, моркови, целина, магданоз, краставици, тикви и др.

Животновъдството е вторият по важност отрасъл от селското стопанство, от подобрието на който зависи и развитието на земеделието. Отглеждат се волове, крави, телета, биволи, овце, кози, свине, коне и др. Животинските продукти са важна част от изхранването на населението и суровинна база за занаятчийските дейности. Едрият рогат добитък е незаменима работна сила на стопаните при селскостопанската им дейност. Природо-географските дадености на района налагат като характерен поминък на свищовското население риболовът. Местата за ловене на риба са Дунавския район, Свищовското, Беленското, Бескутското и Вардимското блато. Значително количество риба се изнася за Сърбия и Румъния. Почти през цялата година се лови шаран, щука, сом, бяла риба, по-малко чига, а моруна или друга по-едра риба тук твърде рядко се среща.

Горско стопанство също е обект на изследване в дисертацията. Констатира се, че в сравнение с други окръзи в страната Свищовското окръжие е едно от най-обезлесените. В следствие на неразумната експлоатация това положение съществува дълги години преди Освобождението и предприеманите мерки от общинското управление след това не могат бързо да доведат до подобрене.

Държавните гори са разположени най-вече на дунавските острови, обрасли с върби и ракиа, срещат се тополи, круши и дъб, а в частните и общинските гори преобладават летен и зимен дъб, примесен с бряст, липа, ясен, клен, габър и др. Материалът, който се добива от всички гори, служи основно за огрев, рядко може да се добие материал, подходящ за строителство, в най-добрия случай той се използва за матраци. Незавидното състояние на горските масиви в окръжието заставят населението да изкупува дървен материал за строителство и за огрев от други окръзи, а за отопление внася каменни въглища от чужбина.

В дисертацията се заключава, че в Свищовската община през този период, поради структурата на поземлената собственост, в която

преобладава дребното земевладение, и ниското техническо ниво, печалбите за населението, заети в него, не са големи, но все пак са достатъчни, за да му осигурят прилично съществуване. Косвено доказателство за това е и сравнително ограниченото разпространение на лихварството в селата, с изключение на с. Драгомирово, в което има голям брой заселили се от Банат българи. Те поради липса на средства попадат под силната зависимост от няколко свищовски търговци-лихвари. Пристанището в Свищов и силната търговска роля на града, предимно като износен център, осигуряват допълнителни стимули за развитието на селското стопанство. Резултатите биха били по-големи, ако в общината има изградени предприятия на хранително-вкусовата промишленост, които да използват като суровинна основа земеделската и животинската продукция. Местната търговска прослойка обаче проявява слаба предприемаческа инициатива. Първият проект за построяване на фабрика за консервиране на месо, риба и раци, принадлежащ на свищовския гражданин Стефан Веселинов, е от 1899 г. , но поради неясни причини, вероятно свързани с тогавашната стопанска криза, остава нереализиран. Мерките, които предприема общинско управление за напредъка на земеделието и животновъдството, както и цялостната селскостопанска политика на държавата водят до бавната модернизацията на сектора, за което допринася и консервативната производствена култура на населението.

2. 6. Развитие на занаятчийството в Свищов и региона

Настъпилите социално-икономически промени след Освобождението до края на XIX в. принуждават някои от традиционните занаяти, процъфтявали през Възраждането, да се преструктурират и адаптират към новите условия на пазара. Независимо от силната конкуренция на вносните стоки, те успяват да се задържат до края на разглеждания период – табашкият занаят, абаджийството, калафатчийството и др. Друга група занаяти, които още преди Освобождението изпитват затруднения, вследствие промените, замират (памукчийството). Някои от занаятите, благодарение на запазените традиции от миналото, се оказват жизнеспособни и продължават да водят борба за оцеляване. Появяват се и нови занаяти, които да отговорят на променените вкусове на населението в областта на облеклото и бита (изработването на панталони - панталонджийство, кундурджийството, тенекеджийството, сапунджийството, марангозчийство, дограманджийство, стъklarството и др.). Отбелязва се, че характерната особеност на занаятчийското производство в Свищов е, че то е дребно по мащаби и е насочено предимно за местния пазар. Натрупаните капитали през посочения период са незначителни, и не позволяват преминаване към фабрично производство.

Авторът констатира, че като цяло развитието на занаятите в града е бавно и несигурно. Причините за това са освен посочените в общонационален мащаб, така и консерватизмът на местните занаятчиите. Те не проявяват достатъчно усилия да отговорят на променените вкусове и изисквания на населението. Много от тях „се намират в упаднало състояние по причина на първобитността си“. Затрудненията идват и от липсата на капитали за техническото модернизиране на производството. На окръжно ниво управляващите призовават централната власт да следва политика за насърчаване покровителство на занаятчиите с отпускане на лесно достъпни кредити.

В тази част на изложението се разглежда държавната политика за стимулиране на занаятчийския бранш. Мерките, които предприема държавата понякога се оказват неефективни или закъснели. На местно ниво, общинската управа няма реална възможност да подпомага производството. Тя има по-скоро контролиращи функции относно качество на някои от производствата, регулиране на цените и организиране на публични търгове за отдаване на наеми на помещения. Независимо от затрудненото си положение, занаятчийството продължава да заема важна част от стопанския облик на град Свищов. В края на XIX в. една значителна част от населението е ангажирана в занаятчийското производство.

През първото десетилетие на XX в. занаятчиите в града продължават да преживяват криза, наложена от настъпилите изменения в начина на живот. Сред причините са още и голямата конкуренция на вносни стоки, която силно ограничава местното производство, също консерватизмът на местните занаятчии, които не модернизират дейността си. Съществена причина за западане на занаятите е липсата на достатъчен и бързодостъпен кредит. Някои от тях са осъдени на загиване, а останалите са принудени да водят упорита борба за оцеляване като трябва да се съобразяват с новите социално-икономически условия и да се модернизират. Едва се крепят кожухарството, ковачеството, стругарството, табачеството, златарството и някои други. Слабо прогресиране може да се забележи в кундурджийството и в шивачеството .

В края на параграфа се заключава, че въпреки затрудненията си местните занаятчии продължават да следват възрожденския принцип на благотворителност. Така например терзийският еснаф от Долната махала се обръща с молба към градското управление да му разреши да ползва едно място в близост до общината, което той ще ограда, разработи, ще насади с овощки и ще направи градина, която после ще даде под наем в полза на училището и в помощ на бедни деца.

2. 7. Промислено производство – състояние и перспективи

В този параграф авторът на дисертационния труд прави анализ на местното промислено производство, на неговото състояние и перспективи. На база на източниците той констатира, че независимо от наличието на подходящи условия за развитието ѝ в града не се създават големи индустриални предприятия. Една от основните причини за това е нежеланието на местните търговци да влягат натрупаните капитали в производствена дейност, а предпочитат да ги инвестират в лихварство и в купуване на акции на кредитни учреждения. В края на XIX в. и началото на XX в. съществуват една плетачница за долни вълнени дрехи, две печатници, три фабрики за содо-лимоада, една манипулационна за тютюн, четири даращи, 96 мелници, от които 92 се задвижват с вода, 3 с газови мотори и 1 вятърна. През 1895 г. в града се основава акционерното търговско индустриално дружество „Светлина“. То има за предмет на дейност търговия с газ (петрол), внасян от Русия (гр. Батуми). Неговата програма обаче не се реализира изцяло, както поради силна външна конкуренция, така и поради неправилно управление, и след първите успешни години, от 1904 г. дружеството навлиза в период на ликвидация.

В годините преди войната (1912 г.) се създават нови предприятия, а някои от по-старите се разрастват и обновяват технологично: през 1905 г. се открива фабрика за сода, лимонада и спиртни питиета „Тодор Вълчев и Сие“; през 1907 г. бонбонената фабрика на Г. Ценов разширява, обновява техническата си база, а фирмата вече става дружествена под името „Георги Ценов Сие“ през януари 1907 г. модерна шивачница открива Иван А. Караманлиев, а в началото на 1909 г. отваря врати и първата свищовска бензин-моторна дъскарска фабрика на Илия П. Вулпев, в която има 4 инсталирани машини за изработване на врати, дюшемета, прозорци, паркет, мебели. След няколкомесечни проучвания през първата половина на 1909 г. видинският търговец Димитър Ст. Манчев, син на търговеца от Г. Оряховица Стефан Минчев, получава разрешение за строеж на фабрика за телени гвоздеи при срок за откриване до една година и половина. През лятото на 1909 г. започва работа по изграждане на съвременна дъсчена фабрика, собственост на създаденото през 1883 г. търговско дружество за покупко-продажба на сол и други стоки „Шаренков&Райчев“, в което участват Илия Д. Шаренков от Горна Оряховица и Хр. Райчев от Свищов. Строежът на фабриката, вписан в търговския регистър като нова дейност на фирмата, приключва няколко месеца преди края на 1910 г. Тогава тя вече работи и предлага дъски, греди и други изделия. Предприятието е оборудвано с висок клас машини, внесени от Австрия и Германия и предлага изделия с отлично качество, които се търсят не само в района, но и в цялата страна. Фабриката ограничава дейността си след май 1912 г., когато фирмата „Д. А. Буров & Сие“ решава да затвори търговската си кантора в Свищов. През лятото на 1909 г. руската газова фирма „Братя

Нобел“ наема останалите неизползвани газовите резервоари, изградени от дружество „Светлина“, ремонтира ги, поправя и бившата работилница на дружеството за тенекета и сандъци и започва да внася газ от Батуми, който възнамерява да експортира във вътрешността на страната чрез жп мрежата след като вече отсечката Свищов – Левски влиза в експлоатация. От 1 октомври 1909 г. „Братя Нобел“ – товарищество нефтеного производство“ открива в Свищов газова фабрика и голям склад от най-добрия рафиниран руски газ (петрол) във варели, сандъци, и бидони (тенекета). То продава и прочутите руски минерални масла и произведения от нефт на фирмата „Бр. Нобел и Шибаев“. Поради някои законови ограничения при вноса на газ, които облагодетелстват другите три града, през които той навлиза в страната – Русе, Варна и Бургас, и конкуренцията на румънското дружество за петролна индустрия „Stequa Romana“, което има представителство и в Свищов, Дружество „Братя Нобел“ от 1 юли 1911 г. премества главната си кантора от крайдунавския град в София и ограничава дейността си в Северна България.

В края на параграфа се обобщава, че макар и да има отворени фабрични предприятия, град Свищов не придобива индустриален облик подобно на Русе. Не се откриват големи индустриални предприятия, които да бъдат насърчавани от държавата според приетото законодателство. Според направената през 1909 г. анкета за насърчаване от държавата индустрия, от 266 насърчавани заведения в страната, в Свищов те са само три мелничарски предприятия (от общо 62 насърчавани в страната заведения) и 1 предприятие за производство на захарни изделия (от общо 4 в страната). Тук почти няма предприятия, в които да са вложени чужди капитали. Липсват и дружества, чиито основен капитал да надхвърля 200 000 лв., какъвто е средния за русенските индустриални предприятия. А налични капитали в града не липсват.

Третата глава: Развитие на търговията в Свищов през периода 1878-1912 г.“ и включва три параграфа

3. 1. Подем на търговията от Освобождението до края на XIX в.

В началото на параграфа се отделя специално внимание на различните предпоставки и фактори, които имат значение за затвърждаването на ролята на града като търговски център от регионално и национално значение след Освобождението. След Руско-турската освободителна война търговията в Свищов се възстановява по-бързо от другите стопански отрасли, особено в периода след Съединението. Благоприятни фактори за това са: увеличеният брой население, което е ангажирано с административно-управленческа дейност или с производство извън селското стопанство, увеличаване на потреблението на промишлени стоки,

които стават предпочитани пред домашно приготвените облекла, покъщнина, инвентар и др., разоряването на част от селското население, което започва да търси препитание извън затвореното натурално стопанство, провежданата от държавата покровителствана политика и митническите тарифи в защита на местното производство, увеличаване на селскостопанската продукция, която се събира чрез мрежата на вътрешната търговия и пр.

Подробно се очертават насоките, формите и регламентацията на търговската дейност в града. Разкрива се ролята и мястото на градската община при наблюдаването и контрола на магазинната търговия.

Авторът очертава условно два основни периода в развитието на търговията в град Свищов след Освобождението до Балканските войни. Първият е от 1878 г. до края на 90-те години на XIX в., а вторият – края на 90-те години на XIX в. до 1912 г. В голяма степен тези етапи се обуславят от политиката на държавата за преориентиране на селскостопанския износ към Черно море. Този вододел се задълбочава и от настъпилите природни катаклизми, административните промени на национално ниво и икономическата криза от 1897-1902 г.

През първия период търговията в града е в разцвет, за който има достатъчно добри условия. По време на Руско-турската освободителна война в стопанския живот в града настъпва оживление. През двете военни години между българското население в градовете и селата и руската армия се установяват сериозни търговски връзки, местните жители снабдяват войската с храни и продоволствие и в техни ръце преминават значителни златни и сребърни парични средства. В Свищов тези контакти са много интензивни още от лятото на 1877 г., а през есента на същата година търговията изключително се разраства.

След отшумяването на еуфорията и акумулирания паричен капитал по време на руската окупация настъпват изключително благодатни десетилетия. Все още географският фактор работи в полза на града, благодарение на който Свищов затвърждава ролята си на търговски център от регионално и национално значение. До края на XIX в. политическият фактор, изразяващ се в плановете на държавата за преориентация на селскостопанския износ към Черно море, не успява да отнеме водещата роля на река Дунав в износа на зърнени храни. През десетилетието 1886-1895 г. благодарение на своето удобно географско разположение и на охранявания го богат селскостопански хинтерланд (райони от централната част на Северна България), Свищов, спрямо останалите крайдунавски градове – Видин, Лом, Оряхово, Никопол, Русе, Тутракан и Силистра, заема по процентен дял първо място при износа и второ при вноса. В града съществуват 4 параходни агенции - австрийска, руска, маджарска и румънска. Мащабният износ на зърнени храни и други селскостопански произведения – основно към Галац, Браила и Сулина, и по-малко към

Пасау и Регенсбург, както и вносът на колониални и манифактурни стоки, сол и дървен материал, носят високи печалби. Почти три четвърти от градското население се занимава с търговия, а свищовци живеят със самочувствието, че са „българските холандци“ . Свищов сякаш оправдава критичното мнение на Захари Стоянов, че той продължава да бъде, както през Възраждането, базергянски град, който не произвежда, а спекулира и експлоатира останалите райони. В тази благоприятна за местните хора обстановка изникват нови дружествени търговски фирми, за което спомага и благоприятната финансовата среда.

Очертават се и проблеми и трудности, с които се сблъсква градската търговия. На първо място е лошата инфраструктура и лошата комуникация със съседните окръзи. Земеделският производител се налага често, поради лошото състояние на пътя, да изчаква хубаво време, за да може да прекара стоката си за продан в града. Липсата на кей също възпрепятства вносната и износната търговия. Този проблем се обостря особено силно по време на наводненията през 1897 г. Без съмнение, ако кейовете съществуваха, щетите вероятно биха могли да бъдат значително по-малки. Затруднения изпитват търговците и от състоянието на скелята. Те се оплакват от лоша хигиена, липсата на калдъръм и трудния достъп до нея. Неудобство създават и некоректни търговци, които стоварват стоките си пред складовете си и затрудняват свободното преминаване оттам. Положението става особено критично при лошо време, когато завали дъжд или започнат да се топят снеговете. Отсъствието на канал в който да се изтича водата, често води до наводнение на магазините. Сериозна пречка за местните търговци е конкуренцията на съседните малки износни пунктове – Белене, Новград и Вардим. През годините стопанските дейци се опитват да осветлят този проблем и търсят съдействие от общинското управление. До края на разглеждания период този проблем остава нерешен, защото се изисква решения на национално ниво. Силни затруднения свищовските търговци срещат с нелоялни търговски практики и външните посредници, поради което те търсят съдействие от свищовското градско управление. В прошенията си до общината местните търговци изразяват своето безпокойство и безсилие срещу техния произвол. След обсъждане на проблема, общинското управление взема решение да се забрани упражняването на занаята „миситлик“ на свищовската скеля. Тези, които желаят да практикуват тази дейност, може да получат разрешение след като заплатят установения патент и със задължението, че трябва да изкупуват храните извън града, а не на скелята.

В параграфа е отделено място и за изясняване на някои характерни особености на свищовските търговци. Наличните сведения позволяват да се очертаят характерните особености на свищовските търговски фирми след Освобождението. По териториален обхват по-голяма част от тях действат в района на Свищов и околията. С малки изключения, някои от

тях откриват клонове във Варна, Русе и София („Ангел Цвятков&С-ие“, „Братя Константинови“, „Д. Начович“ и др.). За по-добрата организация и изпълнение на сделките местните собственици изпращат свои агенти или представители в други градове в страната или в чужбина и отварят свои кантори („Д. Начович“, „Григор В. Павурджиев“).

И в следосвобожденския период търговията е изцяло в български ръце. Еврейският етнос в града е малък, като през годините неговият брой варира от 29 души през 1880 г. до 109 души през 1910 г. Представителите от тези фамилии се включват предимно в пласмента на манифактурни стоки („Арон Б. Леон“, „Арон Яков Пинкас“, „Саломон Абулаш & Син“, „Овадия М. Алфандри и Сие“, „Биню Р. Капони & Братя“, „Арон Б. Леон & Синове“), по-малко с храни („Ашер М. Яков“, „Леон Яков Ашер“ и в производството на шапки и търговия с галантерия („Соломон Герескович“ и различни дребни стоки, кафе, стъклария и пр. („Йосиф Б. Семо“). Най-силни позиции еврейските семейства в града имат в сарафството, банкерството („Яков Джаен и житарство на дребно, „Яков Маламед“ и житарство, „Хаим Маламед“) и от части в посредничеството и инкасо (Търговско бюро „Нафтали С. Абулаш“). Гръцкото население, което е още по-малобройно, почти не участва в търговията. Откриват се имената на В. Д. Климатияно като търговец на храни и агент на застрахователно дружество „Феникс“ и „Ню Йорк“, Николаки Григоридис, занимаващ се с комисионерство на храни и Теохарий Василиаду, който продава обушарски изделия. Турското население е най-голямо от малцинствата в града. То взема участие предимно в услугите. Те са собственици на бакалии („Исмаил Абдиев“, „Аджем Д. Абдураман“, „Хасан Алиев“, „Мехмед Х. Катушев“, „Хафуз Ахмед Х. Сюлеманов“, „Махмуд Османов Тютюнджи др.), на кафенета („Кючюк Али Батакль“, „Мехмед Акман Кърмъзоолу“, „Кеке Ахмед Мехмедов“, „Мехмед Хюсеин Новградлиев“ и на ханове („Хасан Абди Ахмедов“). През този период липсват така обичайните сдружение от Възраждането между български и турски търговци.

В пределите на града действат клонове на две русенски фирми - „М. И. Леви“, която търгува с манифактурни стоки и „Майер & Афталион“ със житарство.

В юридическо отношение фирмите са еднолични и събирателни, като първите имат превес. Дружествените фирми най-често са изградени на роднинска и на приятелска основа, обичайна практика от възрожденския период. Среща се и едно командитно дружество за търговия на манифактурни стоки – „Командитно дружество Табакови“. В своята история често се случва формата да се променя, от еднолична тя преминава в събирателно дружество, и обратно. Тази промяна е провокирана от различни поводи – смърт на собственик, оттеглянето му от стопанска дейност или привличането на друг член към бизнеса. Най-често

срещаните са семейните, в които водеща роля има бащата, основател на фирмата или управление на двама братя.

В дисертацията се подчертава, че създаването и развитието на търговските фирми преминават през различни етапи. От Освобождението до края на XIX в. се създават най-голям брой фирми. Причина за това е, че все още географският фактор спомага на Свищов да заеме водещи позиции в националната и международната търговия. Допълнителен финансов стимул идва от наличието на „руските пари“ по време на Временната руска окупация в града. Към тази група спадат и възрожденските фирми, които успяват да продължат дейността си и след това. Най-много фирми фалират и се закриват по време на икономическата криза от 1897-1902 г. След отшумяването ѝ се откриват нови, но те не достигат мащаба от годините преди това. Решаващо значение за промяната оказва политическият фактор, който вече не е в полза на града.

В контекста на изясняване на дисертационните задачи се прави обобщен преглед на структурата на вносно-износната търговия през Свищов и се изяснява мястото на местното пристанище на национално и международно ниво в годините до края на XIX в. Наличните статистически данни са систематизирани в таблици 5 и 6.

Показателите от официалните източници позволяват на автора да направи констатацията, че в периода от Освобождението до 90-те години на XIX в. вносът на стоки на свищовската скаля надвишава износа, тенденция, характерна за националната търговия. Слабост в стопанската политика в Свищов е, че десетилетия наред се разчита едностранно на износа на зърнени храни през местното пристанище. Неговата доходност е в зависимост от много фактори, най-вече добър урожай и цените на международните тържища. С течение на времето търговията с храни става все по-ограничена и носи ограничени приходи. Свищовският стопанин не обръща внимание и към други стоки, с които може да осъществява успешен експорт. Нееднократно се коментира, че виното и други напитки могат да бъдат също така доходоносни артикули. Свищовския регион отколешно време се слави в отглеждането на добри лозя. За съжаление липсва широка инициатива в тази насока.

3. 2. Търговията в Свищов от края на XIX в. до Балканските войни

Пояснява се, че началото на втория период (1899-1912 г.) все повече се усеща застой в търговията, а оттук и упадъкът в града. Върху търговския разцвет на Свищов негативно влияние оказва освен настъпилата през 1897 г. финансова и парична криза и природни катаклизми от пролетта и лятото на 1897 г., но са налице и други специфични причини, различни в сравнение с другите градове. Сред най-важните са: пускане в действие на централната железница (1899 г.) и на жп

линията Русе – Търново (1900 г.), които отклоняват значителна част от износа на Северна България към Черно море; засилване на конкуренцията с някои по-малки дунавски пристанища като например Сомовит, свързан по железен път с Плевен; забавяне на строителството на предвидения по правителствена програма кей в града и на жп линията Свищов – Левски. Сериозни последици предизвиква и влизането на действие на новия закон за административното деление на страната от 1901 г., според който Свищовското окръжие се закрива, а Никополската околия се присъединява към Плевенски окръг. Закриват се още финансовото и акцизното отделение, Окръжния съд, като се оставя само едно отделение. По този начин притока на население към града, които идвайки по административни задължения намалява, а оттук и градската търговия. Сериозен проблем са и лошите междуокръжните и междуселските пътища, които затрудняват превозването на стоките до града.

Кризата се отразява най-сериозно върху търговската дейност в града. Много от местните фирми натрупват загуби, някои фирми фалират или ограничават дейността си, други пренасочват търговската си активност дейност извън града – в Русе, Варна, София и др. През 1897 г. фалират „Братя Т. Черневи“ и „Братя Васил и Христо Маринови“ (изкупуване и продаване на храни), „Коста Петров Си-е А. Балашев“, Марко Ненов&Ценьо Панов спира да търгува и Стоян Иванов. През 1898 г. изпадат в несъстоятелност „Иван Д. Йоцев (манифактурни стоки), „Георги Н. Шолев“ (манифактурни стоки), Николай Ив. Вradжалиев (търговия с балалски стоки). През 1899 г. фалират търговците Овадий М. Алфандари и Хаим Пинкас („Овадий М. Алфандари и Сие“ – търговия с манифактурни стоки), „Братя Л. и М. Табакови“ (търговия с манифактурни стоки), Спас Симеонов (търговия с колониални стоки).

Една от най-големите търговски фирми, занимаващи се с внос на манифактурни стоки – „Ангел Цвятков & Синове“ претърпява трансформации. Един от членовете ѝ – Филип Цвятков се премества в Русе, и там клонът на дружеството бързо увеличава операциите си. Свищовският клон продължава да се ръководи от основателя Ангел Цвятков заедно с младия Стефан Цвятков. През 1905 г. фирмата открива свой клон в София. През 1901 г. фирмата „Братя Константинови“ открива във Варна поделение за комисионна, експедиция, инкасо и др., което се управлява от Юрдан Константинов.

По време на кризата се основават и редица нови фирми с различен предмет на дейност. С изкупуването и продаването на храни се занимават: „Коста М. Първанов&Гено Балтаджиев“ (1897 г.) „Хаим Меламед“ (1897 г.), „Яков Меламед“ (1898 г.), „Братя Цанкови“ (1897 г.) „Паяков&Вълев“ (1897 г.) , „Коста М. Първанов&Гено Балтаджиев“ (1897 г.) , „Васил Екимов и сие“ (1898 г.), „Камо Лазаров“ (1898 г.), „Христо Теодоров, Васил Златанов и Георги Ковачев“ (1898 г.), „Еким Манолов и синове“ (1900 г.),

„Петко Аврамов&Син“ и др. (1901 г.). Прави впечатление, че фирмите, с основна дейност търговия с храни, които фалират по време на икономическата криза са малко, но за сметка на тях се основават много повече на брой фирми. Стимулиращ фактор за житната търговия е, че през годините на криза въпреки ниските добиви, цените както на международния пазар, така и на българските борси са високи.

След отшумяването на кризата решаващ фактор за износната търговия през Свищов има преориентацията на износа на селскостопанска стоки към Черно море чрез централната железница. Според изложението на окръжния управител през 1902-1903 г през свищовското пристанище се изнася почти цялата селскостопанска продукция на Търновския окръг, то през 1904 г. то е вече втори износен пункт за окръга след Варненското. Тази тенденция се отнася и за следващите години.

В тази част на изложението се разглежда експорта и импорта, като се анализират структурата, количествата и финансови резултати от тях през втория период в развитието на града. Статистическите данни са обобщени в таблиците 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 и 13. Те дават основание на автора да направи обобщението, че една от най-внасяните стоки през свищовската митница са металите и изделията от тях, като най-голямо количество от тази група заемат суровото желязо, различни видове тенекета, гвоздеи, мед, стомана и пр. И през този период най-много от групата на колониалните стоки се доставя захар, кафе, чай, ядки, подправки и др. преминаващ през града В големи количества се внася и дървеният материал. През последните годините той надминава по количество и стойност останалите стоки и заема първо място в импорта през 1910 и 1911 г. Най-голямо количество от тази категория са меко дърво за градене – в суров и в обработен вид, различни столарски, бъчварски, дограмаджийски и коларски стоки и др. Внасят се също така петрол и катран, а от текстилните вещества различни видове прежди и платове, кърпи, конци и пр. Прави впечатление, че през втория период количеството на вноса на сол е значително по-малко, като то прогресивно спада през годините.

Структурата на износните стоки през свищовското пристанище не се различава особено от тази през първия период. По традиция на първо място се нареждат зърнените храни и произведенията от тях, което отразява аграрния характер на държавата. Най-много се изнася пшеница, царевича, ръж, овес, ечемик и просо. Важно място заема и рапичното семе, за което допринася увеличението на засетите територии с рапица в Свищовската околия в края на XIX в. От кожите и кожените изделия най-много се изнасят агнешки и ярешки сурови, необработени кожи, всякакъв вид мешини, и най-вече кожи за изработването на обувки. В листата на експортните артикули са още: домашни животни (гъски), грозде, яйца, риба – прясна и осолена и пр. Постепенно в годините преди Войните асортиментът на износните стоки се свива.

Най-голямо количество вносни стоки през втория период продължават да пристигат на свищовското пристанище на първо място от Австро-Унгария. През първите години на ХХ в. Русия измества от второто място Англия, но след 1905 г. го отстъпва на Румъния. Стоки се внасят и от Германия и Франция. В износа на стоки оттук най-голям дял заема Англия, следвана през различните години от Австро-Унгария, Германия и Белгия. Значителни количества се изнасят и за Румъния и Франция.

3. 3. Свищовските търговски фирми през периода 1878 – 1912 г.

За конкретизирането и уплътняването на картината за търговския облик на Свищов допринася описанието на най-значителните фирми и къщи, които осъществяват интензивните вътрешно- и външнотърговски връзки. В настоящия параграф се разглежда тяхната поява, развитието, успехите и неудачите им, на основата на събрана и систематизирана информация, от архивни и други документални източници. Традиционно най-голям брой са фирмите, които се занимават с търговия със зърнени храни и комисионерство. Те изграждат добра организация от посредници, които постоянно ходят по селата и изкупуват храните. След тях се нарежда търговците, осъществяващи внос на колониални стоки, манифактурни стоки, дървен строителен материал и железария. Сравнително по-малък брой са търговските къщи, ангажирани с търговия с тютюн, книжарски стоки, със стъклария, дърва за горене, сол, галантерия, газ, катран, смрадлика, земеделски машини, шевни машини, бакърени стоки и др.

Проучените и систематизираните документални сведения, достатъчно разнообразни по произход, позволяват на автора в края на параграфа да очертае образа и дейността на свищовския следосвобожденски търговец. За оформянето на тази стопански активна категория от местното население, развиваща се успешно в полето на предприемачеството, изиграват роля различни фактори и предпоставки. Освен географското положение, традициите, социално-икономическата и културна обществена атмосфера, в която те израстват и се развиват, благотворно влияние оказват също така семейно-родовата среда и образованието.

Една част от тях завършват в местните градски училища. С благоволение, учителят Петър Ангелов, който застава начело на учебното дело още през далечната 1860 г., си спомня за неговите ученици - Филип Маринов, Атанас Велев, Коста и Стоян Бешкови, Слави Злати Драганови и др. Малцина търговци продължават обучението си в специализирани училища в чужбина. Към споменатите вече Владимир Цоков, Кръстьо Цоков, Иван П. Панев, също така Киро М. Абаджиев се обучава само в местната гимназия, а Иван Д. Буров учи във Виена и провежда практика в Марсилия.

Редица търговци нямат такова образование, но успешно развиват своята дейност благодарение на природния си интелект, натрупания

професионален опит и умения. В продължение на години те поддържат търговски контакти с кантори в Западна Европа, в балканските страни и градове в страната. Придобитите от възрожденския период модерни търговски похвати и практики се разширяват и обогатяват, следвайки пътя на новите тенденции и форми. Самостоятелно или в съдружие свищовският предприемач открива нови търговски партньори и клиенти, разширява листата си с асортименти, увеличава паричния си капитал. Устойчивостта на фирмите се проявява по време на икономическата криза и променящото се стопанско значение на Свищов. На собствениците им се налага да се ориентират и адаптират към динамичната стопанска конюнктура. Затова те се насочват да направят промени в организацията и структурата на фирмите си, да закриват настоящата и да се пренасочват към друга стопанска дейност и така да извлекат максимално полза от създалата се икономическа ситуация. Личните качества също допринасят за продължителната успешна дейност, те проявяват усет към новаторството, адаптивност, склонност за поемане на риск и пр. В осъществяването на търговските сделки са стремят да са лоялни, коректни и отговорни, съответно и очакванията към обратната страна са такива. Съществуват примери за водене на съдебни дела срещу недобросъвестни партньори. Често свищовските търговци предявяват правата си пред общинското управление за нанесени от него финансови щети, неправомерно санкциониране или отказани молби. Не са изключения и обратните случаи. Общинският съвет през годините води множество дела срещу нелоялни търговци за неизплатени наеми от сключени контракти, градски такси, данъци и пр. Съществуват примери и за обвинения в корупция. В медийното пространство се споменават имената на Димитър С. Бръчков за това, че е присвоил пари от държавната хазна и Руското параходно дружество „Гагарин“, комисионерската фирма “Константинов, Пенев & Сие“ за некоректни взаимоотношения с търновския търговец Кр. Карагъзов и др.

Характерна особеност на следосвобожденските търговци е, че подобно на своите възрожденски предци също прибъгват до сродяването като възможност за обезпечаване на фамилията бизнес. Чрез сродяването на отделни търговски фамилии, освен обединение на капитал и средства, се дава възможност в критични моменти собственика да се справи със затрудненията.

Така например след смъртта на баща си Цени Тодоров Цанков (1861-1926) едва 16-годишен започва да се грижи за своите по-малки братя и сестри. Завършва Петропаловското училище при учителя Петър Ангелов. Започва работа във фирмата при чичо си Коста Цанков и свако си Ради Фичев. Успешно се справя с търговските сделки на фирмата в Гюргево, Галац и Браила. През 1891 г. в Цариград го сполетява голямото земетресение в следствие на което са му потънали всички гемии,

натоварени със стока. Изпада в тежко материално положение. На следващата година се жени за Елисавета Манолова Неделчова (род.1875 г.). Нейните родители са Лунка Петър Друмева (сестра е на д-р Алекси Друмев) и Манол Неделчев. След ранната смърт на баща ѝ, майка ѝ продава голямата къща на централната улица и дава зестра на Цени, с която той възстановява търговията си .

Свищовският търговец не остава в страни от обществено-политическия и социалния живот на града. Част от тях са сред членовете на свищовската градска община и спомагат за решаването на редица въпроси, свързани с икономическото развитие на града. Такива примери са: Димитър Караначев, Филип Маринов, Теофан Ив. Панев, Пантелей Ив. Панев, Михаил К. Аврамов, Тачо Илиев, Апостол Г. Самоковлиев, Т. Касабов, Пени Райков, Атанас Данков, Петър Гиков и др. Някои от тях застават дори начело на общинското управление - Илия А. Иванов (15 юли 1880 г. – 26 септември 1880 г.), Тодор Икономов (1880 - 1881 г.), Христо Н. Теодоров (1887- 1893 г.). Мнозина не остават в страни и от политическите пристрастия. Имената на някои от тях се срещат в местните организации на политическите партии: Александър Ф. Маринов, Боян Ив. Йорданов, Атанас Ц. Буров, Теофан Панев, Филип Цвятков, Станислав Караначев, Лило Високов, Алеко Николиев, Атанас Ил. Халачев. От тази среда са избирани през годините за депутати в ОНС, каквито са: Атанас Данков (1894-1896 г.), Михаил К. Аврамов (1911-1913 г.), а за депутати във ВНС : Филип Маринов (1883 г.), Теофан Панев (1886 г.), Атанас Ц. Буров (1893 и 1912 г.). Като авторитетни търговци те са избирани и вземат участие в работата на Русенската търговско-индустриална камара: Георги Аврамов (1895 г.), Цветан. Цвятков (1901 г.), Филип Цвятков (1903 г.), Атанас Ц. Буров (1903, 1907 г.), Боян Ив. Йорданов (1907, 1911 г.) .

Включват се в различни обществени инициативи – те са сред организаторите на общоградските митинги и срещите с управляващите през 1898 г. и 1901 г., с цел да се преодолее настъпилата икономическа криза в града, участват в благотворителни акции за подпомагане пострадалите от наводненията през лятото на 1897 г., подпомагат с парични средства под формата на стипендии на бедни ученици от свищовските училища.

Благодарение на своя труд, постоянство, пестеливост и дисциплина, по-голяма част от търговците натрупват значителен капитал и стават едни от най-големите благодетели в града. С техни средства се отварят училища, основават се читалището, благотворителни дружества, строят се църкви и пр. Всички това допринася за общественото и културно-просветно развитие на града.

Четвърта глава: Състояние и развитие на банково-кредитното дело и транспорта в Свищов и околията през периода 1878-1912 г. и се състои от два параграфа.

4. 1. Банки и кредитни институти

В първия параграф се анализират държавни кредитни институции и тяхната роля. В Свищов възникват агентура и клонове на БНБ, БЗБ, земеделската и сирашката каса, еднолични и дружествени търговско-банкерски, търговско-сарафски фирми, сарафски и bankerски къщи.

След откриването си на 1 септември 1905 г. свищовската агентура развива успешна дейност, като най-голям дял от нейните услуги използват търговците. Според Закона за касовата служба на държавата от 1907 г. агентурата се трансформира в клон на БНБ. В годините до войната (1912 г.) той увеличава сконтираните полици, открива специални и безлихвени текущи сметки, но отпуснатите ипотечни кредити намаляват. Отбелязва се, че причина за това е, от една страна политиката на банката, която завишава изискванията си за получаването на ипотечен кредит, а от друга занижения интерес на местното население към този вид кредит и забавеното икономическо развитие на града през тези години. Това се отразява и в позициите на свищовския клон на национално ниво. От всичките десет клона в страната през 1908 г. Свищов се нарежда на девето място по брой на операциите и на последно по големина на сумата на операциите. Тези позиции не се променят до началото на войната (1912 г.) .

От услугите на БНБ се възползват освен едри и дребни търговци, промишлени предприемачи, но и местната община. През 1888 г. свищовското градско управление упълномощава кмета Христо Теодоров (1887-1893 г.) да сключи един заем от 68 000 лв. от БНБ, с който ще се извършат благоустройствените промени в града. След като градският съвет изпълнява всички препоръки и изисквания на Министерството на финансите по процедурата на теглене на заема през пролетта на 1889 г. той е отпуснат. Следващият градски кмет Владимир Божинов (1894-1904 г.) също тегли заем от банката, утвърден с княжески указ № 365 на 2 май 1894. Той е в размер 120000 лв. при лихва 8% , в срок от 12 години. Общината го получава срещу залог от налога върху правото за мерене на храните с крини, който годишно възлиза на 40 000 лв.. През 1905 г. кметът Апостол С. Линков (1904-1908 г.) за нуждите на общината също тегли заем, който възлиза 60 000 лв.

Особено внимание е отделено на земеделската каса. Въз основа на наличен изворов материал, авторът очертават основните операции и услуги, които касата извършва, разкриват се положителните и слабите страни в развитието ѝ, прави се оценка на мястото и ролята ѝ в стопанския живот на околията.

До края на съществуването си, свищовската земеделска каса заема водещо място сред останалите каси в страната. Според отчета на централното управление на земеделските каси през 1901 г. от всичките действащи 85 каси, тя заема първо място по извършени операции за държавното съкровище. По брой на операции се нарежда на трето място, а по стойност на оборота и по актив е на второ място. По критерия наличен касов капитал се нарежда на петнадесето място. Множеството разходи, с които е обременена, намаляват чистите ѝ приходи и това я нарежда на тридесет и второ място. Според статистическите данни свищовската каса изпреварва русенската и другите дунавски каси, а по някои показатели и Чирпанската, която по капитал е на първо място .

Приведените сведения показват, че в периода от Освобождението до началото на XX в. свищовската земеделска каса заема важно място в стопанския живот на окръжието. С нейната подкрепа районът израства като важен земеделски център.

Съществуващите данните за БЗБ показват, че в първите години от основаването ѝ, клонът надминава значително броя на операциите, които осъществява земеделската каса в периода до сливането им през 1903 г. През 1900 г. те са 13 885, на стойност 18 876 418, 21 л., а през 1905 г. новото управление съумява да ги увеличи на 16 798, на стойност 24 888 008, 98 лв. Причина за това положително развитие са високите добиви на зърнени храни и рапица през 1902 г., 1903 г. и 1904 г. Положителен фактор се оказва и премахването на ажиото, в следствие на което се увеличава влоговете набиране. Доброто материалното положение на населението му позволява спестените си средства да внесе основно в БНБ и БЗБ или в закупуване на държавни и обществени книжа .

В последните две години преди Балканската войната (1912 г.) броят на операциите достига нивото от 1905 г., но със започналите военни действия те спадат на 11 929, които са на стойност 14 907 273, 29 лв. Този спад се наблюдава в по-голямата част от клоновете в страната. По тези показатели през 1912 г. свищовският клон се нарежда на челните места от общо 85 клона в страната. Преди него са София, Пловдив, Русе, Варна и Видин. Свищов изпреварва каси, които се намират в богати земеделски райони като Добрич и Балчик .

Наличните сведения показват, че земеделският кредит в Свищовската община се развива стабилно и без сътресения. Управлението на клона е съобразено с нормативните разпоредби и изисквания. Не се срещат данни за злоупотреби или непрофесионално отношение към служебните задължения. При проведената през 1905 г. ревизия не се констатира нарушения. Един от най-добрите счетоводители в клона, според местната общественост е Петър Милинчев. Той има икономическо образование и се справя с отличен на изпита за банков чиновник. Неговата опитност и познания в службата му са неоспорими. Това обаче не попречва той да

бъде уволнен и на негово място да бъде назначен Коста Филчев, който според местната преса се ползва с протекцията на управляващите.

В областта на банково-кредитното обслужване важно място заема и частният кредит в двете му форми -организиран и неорганизиран. След Освобождението в рамките на трите десетилетия до 1912 г. в Свищов съществуват, с различна продължителност, общо 17 търговско-банкерски (сарафски) фирми и bankerски къщи, 8 от които дружествени и 9 еднолични. Тяхното основаване и развитие е повлияно от стопанската конюнктура в страната, от развитието на банково-кредитната система и най-вече от промените в градската икономика. От техните услуги се ползват предимно по-дребни търговци, занаятчии и чиновници. Отпусканите заеми са краткосрочни и в по-малки размери при лихва не по-висока от 12-15%.

Организираният частен кредит в Свищов се свързва с дейността на двете акционерни дружества - „I-вото Свищовско Спестително Акционерно Дружество“ и „Свищовско спестовно акционерно дружество „Дунав“. Те се основават във времена на стопански подем и нарастващи спестявания у местното население.

В края на параграфа се обобщава, че представените държавни и частни финансови институции, фирми и дружества заемат важно място в стопанския живот на Свищовската община, подпомагайки земеделците, търговците, индустриалците в техните стопански начинания. Ролята им би била по-голямо, ако в случай в кредитно-банковият сектор, се бе извършила концентрация на капитала на акционерните фирми. Положителен пример в тази насока е град Русе. Тук действат едни от най-големите клонове и банки в страната, а в края на XIX в. се наблюдава срастване на банковия с промишленият капитал. Тези институции допринасят градът да се затвърди като важен търговски и индустриален център. Свищов, подобно на останалите крайдунавски градове не достига до това ниво на развитие.

4. 2. Транспортната инфраструктура в Свищов и региона

В началото на втория параграф авторът прави преглед на пътната мрежа в Свищовската община, на нейното състояние и перспективи на развитие. Специално внимание се отделя на четирите държавни пътища - Свищов-Търново, Свищов-Плевен, Никопол-Плевен и Плевен-Бяла и на някои от околните шосетата, като Свищов-Севлиево, Свищов-Никопол, Свищов-Чаушево (дн. гр. Ценово), Драгомирово – Левски и Узун баир (местност по пътя между с. Царевец и с. Козловец) – Батак и др.

Направен е подробен коментар на състоянието на градската инфраструктура и градоустройствена и благоустройствена дейност на местната власт в годините след Освобождението. От него става ясно, че изключително ползотворна дейност осъществява кмета Христо Теодоров

(1887-1893 г.). Под негово ръководство са разширени и застлани с нов калдъръм седем от главните улици: Александровската, Ат-пазарската, Минската, Хаджи Димитровската, Подолската, Княз Черказката и пристанищната. За регулирането на тези улици се отчуждават и събарят десет къщи, 120 дюкяна и около 15 000 кв.м. други места. Надзираването и регулирането на улиците и строящите се в тях здания и недопускането на нарушения на градския план се осъществява от новооткрит технически отдел, ръководен от градския инженер. Правят се частични подобрения и на скелета.

В работата се заключава, че до края на разглеждания период, въпреки положените усилия, градската инфраструктура остава все още в незадоволително състояние. Градските управници докладват, че пътищата в града и около града, особено тези, които го свързват със съседните окръжни центрове, са толкова развалени, че правят съобщенията невъзможни и причиняват спънки в търговията. Направата на нови улици или ремонта на старите улици и шосета е трудно, поради оскъдни средства. За да се улесни тази дейност, общинският съвет редовно изисква разрешение от Министерството на обществените сгради, пътищата и съобщенията да му разреши общинската натурална пътна повинност да се отбие с работа за направата и поправката на улиците в града и около него. Друга причина е липсата на постоянен градски инженер. Без него е невъзможно да се направи план и регулация на новите улици и частни постройки. За намиране то му общината предлага добра годишна заплата и допълнителни приходи от такса върху частни планове за строеж.

Важно място в главата заема въпросът за изграждане на жп линия до град Свищов през годините. Авторът се спира на различните проекти в които е попадал град за евентуална изходна гара. За стопанското развитие на град Свищов важно значение има изграждането на Централната линия. Извън обсега на централната линия според Закона от 1894 г. остават поголемите градове Търново и Ловеч. В него не се предвижда и линия, която да свързва Свищов с вътрешността на страната. Свищовската общественост изпитва опасение и изказва своите страхове, че изграждането на централната линия ще способства за намаляване ролята му в търговията на стоки, в полза на градовете Русе и Варна. В началото на 90-те година на XIX в. по-голяма част от местните търговци все още вярват, че правителството няма да допусне западането на такъв стар търговски град, със стратегическо място за вносно-износната търговия и вярват, че в проекта ще се предвиди строяването на линия и клон, който да свързва Свищов с главната линия. Осланяйки се на тази надежда, свищовският елит проявява инертност и изпуска реални стопански възможности да запази търговското значение на града.

Постепенно сред свищовската общественост започва да се анализира проблема с последствията от изграждането на централната линия.

Въпросът за свързването на града с централната железница се поставя и в Народното събрание. Свищовските народни представители Ат. Данков, Г. Б. Ненович и Ф. Маринов внасят на 27 ноември 1895 г. в VIII ОНС предложение за допълнение на Закона за проектиране и построяване на железопътната мрежа. То съдържа две искания – първото: Свищовското пристанище да се съедини с централната железница Роман-Плевен -Шумен чрез един клон широколинейна жп линия Свищов – Градище. Те предлагат тя да е съставна част от жп мрежата и ще се построи със заем, сключен за построяване на жп линии у нас. Второто: правителството да се натовари със задачата да изучи тази линия в най-кратък срок и да я отдаде на търг за изграждане, за да може да бъде готова за експлоатация едновременно с централната линия. Предложението е подкрепено от 42 народни представители. По време на дебатите свищовските депутати умело защитават своите искания. В подкрепа на свищовското предложение се изказват и други депутати. Исканията им обаче не се решават и от следващото Народно събрание.

През следващите години борбата на свищовските дейци постепенно стихва. Силните търговски позиции на града намаляват, редица магазини продължават да затварят, а някои от наемателите им се насочват към конкурентните пунктове и други градове, за да продължат своята дейност.

След дълго очакване на строежа на жп линия до Свищов, едва през 1906 г. правителството организира търг за изграждането ѝ, спечелен от Общо строително предприятие. Окончателно се приема съединителният възел да е при гр. Левски. Според направените проучвания той има предимства от финансово и техническо естество, в сравнение с други коментирани трасета. Строежът ѝ започва в края на 1906 г. и е предадена за експлоатация на 9 август 1909 г.

В главата се разглежда и друг важен проблем, свързан със стопанското развитие на Свищов - въпросът за изграждането на модерно пристанище. За успешното развитие на търговия в Свищов е необходимо наличието на удобен пристанищен кей. Значението му е оценено още по време на Възраждането, когато местните османски власти правят частично подобрене на кея като изграждат отвесна стена. Въпросът за построяването на съвременни пристанищни съоръжения в страната започва да се повдига през 90-те години на XIX в.

През годините въпросът многократно се повдига сред обществеността и заглъхва, но след продължителните валежи, пороите и преливането на вътрешните реки през пролетта на 1897 г. той отново става актуален. Затова, имайки предвид бъдещи такива природни катаклизми, местните стопански лица се обръщат към държавните власти в кратък срок те да бъдат изградени в крайдунавските градове. Местните дейци на Народната партия, чиновници и видни граждани запознават народния представител Григор Д. Начович с тази належаща нужда и искат съдействие му .

Въпросът е поставен на разглеждане и в Народното събрание от свищовският депутат Атанас Данков на 19 ноември 1897 г. заедно със споменатото допитване за изграждането на жп клона Свищов-Левски.

Финансовата криза в края на XIX и началото на XX в. удължава срока на изпълнение плана за строителството им. Проучвателните дейности по изграждането на свищовското пристанище приключват едва през 1907 г. През следващата година правителството организира търг и на 28 март 1908 г. се сключва договор с предприемача и започват строителните дейности. Строителството върви бавно поради обичайното покачване на водите на реката през есенно-зимния сезон. За неспазване на предвидения срок в поемния договор предприемачът е глобен от държавата. През 1913 г. е завършен високият кей, а проектираният нисък остава недовършен поради започналите Балкански войни. Доизграждането и модернизирането му започва в годините между двете световни войни.

Между България и Румъния в периода от Освобождението до 1912 г. се осъществяват редица срещи и преговори, съставят се комисии за проучването на въпроса за изграждане на мост от двете страни на р. Дунав. В някои от проектите се предвижда той да е между Свищов и Зимнич. До края на изучавания период не се стига до конкретни споразумения между двете страни и реализирането на проекта. Причините са различни: липса на финансови средства, сложни вътрешно политически отношения в България, незаинтересованост на някои правителства и в двете държави и др.

Въз основа на разгледаните сведения авторът коментира, че в навечерието на Балканската война (1912 г.) в Свищовската община държавните и общинските пътища в сравнение с някои от дунавските градове, като тези в Оряховската и Никополската околия, са в задоволително състояние и най-вече шосейната връзка с околния център Търново. След като остава откъсната от централната линия, за икономическото ѝ развитие би допринесло съществуването на малка търговска дунавска флота, която ще обслужва и останалите градове.

Заклучение

В заключението се обобщават резултатите от научното изследване и се излагат направените от него изводи.

В годините след Освобождението град Свищов затвърждава възрожденската си слава на важен търговски център от регионално и национално значение. Тук възникват редица нови търговски фирми, откриват се кредитни и спестовни дружества, през митницата се извършва голям стокооборот, според който града заема водещо място във вносно-износната търговия по Дунава. Периодът на търговски разцвет е последван

от трудни години и кризисни процеси. Причините за това са повлияни от вътрешната и международната стопанска конюнктура. Финансовата криза през 1897–1902 г. е само един от факторите, които слагат отпечатък върху общия икономически и социален облик на града. Неговата предишна слава като търговски център започва да залязва като същевременно се губи перспективата в условия на непрекъснати промени в страната и света. Успешният и печеливш модел от епохата на Възраждането очевидно се изчерпва. В новите реалности дребните производители и търговци изостават със стопанските си инициативи и предприемаческа дейност от нов тип. Така голяма част от местните занаятчийски майстори не откликват на съвременните тенденции в производството, оставайки на едно сравнително ниско доосвобожденско равнище. От друга страна, свищовският търговски елит пропуска момента да пренасочи капиталите си в модерна действаща градска промишленост. Остават силни предпочитанията им от възрожденските години да се влагат натрупаните капитали в търговски операции, вместо да се инвестират за развитие на широко местно производство.

Бавен и несигурен напредък се наблюдава и в селското стопанство. Все още са малко на брой едрите стопанство, които са добре оборудвани със земеделска техника и в които се прилагат съвременни методи при производството на различни култури и при отглеждането на животни.

Оказва се, че независимо от съществуващите благоприятни природни дадености, силен стопански хинтерланд, натрупани капитали, интелигенция, грамотна работна ръка Свищов не успява да развие потенциала си и да влезе в двадесетото столетие като развит търговско-промишлен град.

Стопанската история на Свищов и региона остава неотменима част от пълнокръвната и многообразна национална картина в България, през периода от Освобождението до навечерието на войните (1912-1918 г.). Със своите колоритни местни специфики, проявявани във всички области на обществения живот, с цялата богата палитра от факти за събития и личности, Свищов заема своето важно място в процесите на възстановяване и развитие на страната. От средите на местното население израстват поколения производители и търговци, носители на ценностни традиции на труд и стопанска активност, създатели не само на материален, но и значим обществено-културен капитал. От Свищов тръгва пътя на едни от най-успешните български предприемачи, които даряват средства за отваряне на училища, основават читалище, благотворителни дружества, строят църкви и пр. Свищов дава на нова и свободна България достойни личности - политици, общественици, интелектуалци, наследници на известни търговски родове Димитър (Драган) Цанков, Григор Начович, Георги Данаилов, Алеко Константинов, Александър Божинов, Цветан Радославов, Иван Шишманов, Стоян Хаджиатанасов Бешков и др.

Преживявайки своите периоди на възход и относителен спад, на успехи и неизбежни трудности и провали, Свищов и региона със своето население, остават активен участник и внасят своя принос в стопанските и социално-културни процеси на своето време.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

При решаването на поставените цели и задачи в дисертационния труд могат да се открият следните по-важни научни приноси:

1. Настоящият дисертационен труд внася принос в краеведческите изследвания в страната. За първи път се прави обстойно и цялостно проучване на стопанското развитие на Свищов и региона в периода от Освобождението до 1912 г. Въз основа на богат изворов материал настоящият дисертационен труд разкрива спецификите в икономическото развитие на отделните отрасли – селско стопанство, занаяти, индустрия, търговия, финанси, транспорт и съобщения.

2. Изследването има приносен характер и с използването на нови документални архивни свидетелства, които се публикуват за първи път. Това позволява подробно да се представи обществената и индивидуалната стопанска дейност в Свищов и региона. Това би допринесло за осветляването на важни дискуссионни въпроси в историческата наука, свързани с някои социално-обществени и стопански проблеми от началната история на Третата българска държава - реконструкция на общата картината стопанството по време на временната руска окупация, аграрните преобразования, ролята на държавната икономическата политика и др.

3. Научният труд внася принос и в областта на историята на българските общини. Проучени са важни части от структурата и дейността на Свищовската община в рамките на местното самоуправление. Анализирани са някои аспекти от отношения между местните административни структури и централната власт в контекста на социално-икономическата политика на българските правителства.

4. Дисертацията обогатя регионалната и националната стопанска история. В нея се използвани и анализирани редица официални източници от различно естество, които се отнасят до икономическото развитие на Свищовската община. На този фон се разширяват познанията за регионалната демография в трите десетилетия след Освобождението.

5. Дисертационният труд има съществен принос в областта на регионалното и националното предприемачество през ранния период на българския капитализъм. За първи път, на база на използвани досега и нови архивни неизползвани документи се представят подробно описание на всички свищовски предприемачи и търговци. Заедно с това се разкрива подробна картина за техния биографичен профил, стопанска и социална дейност и се допълва историята на местните свищовски родове и фамилии.

V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Вачева, Е.** Развитие на занаятите в Свищов в периода от Освобождението до края на XIX в. - В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания. Т. I, Градското стопанство в българските земи през вековете. Варна, 2016, с. 387-404, ISSN 2534-924 (индексирано издание в международна база данни).

2. **Вачева, Е.** Селското стопанство в Свищовската община в периода от Освобождението до края на XIX в. - В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания. Т. II, Разнообразието в българското стопанско-историческо развитие, Варна, 2017, с. 406-420, ISSN 2534-924 (индексирано издание в международна база данни).

3. **Вачева, Е.** Свищовските възрожденски търговци в следосвобожденска България. - В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания. Т. III, Институциите и българското стопанско развитие през вековете, Варна 2018, с. 332-3342, ISSN 2534-924 (индексирано издание в международна база данни).

4. **Вачева, Е.** Икономическото развитие на град Свищов по време на кризата от 1897-1902 г. - В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания. Т. IV, Кризи и стопанско развитие през ековете, Варна, 2019, с. 361-373, ISSN 2534-924 (индексирано издание в международна база данни).